

практыкум

практыкум

Яўген Лецка

...дух і характар народу... праз стагоддзі...
ніяк ня хоча бязмоўна сыходзіць у нябыт,
паддавацца настырнай русіфікацыі,
духойнаму самазынішчэнню...

Гэты нязводны народны дух

У свой апошні па часе прыезд на змалку мілую сэрцу Наваградчыну мне шэнціла. Найперш на сустрэчы і знаёмствы з цікавымі, пазбайджанымі хцівасці, хлусыні і прытворства, зусім не зашоранымі афіцыйнай прапагандай людзьмі.

Надта радаснай для душы і цела выдалася вандроўка у Налібоцкую пушчу. За пару гадзінаў пузатыя кошыкі з коптурам напоўніліся маладымі фарсістымі баравікамі. Мы ж, здаволеныя і прытомленыя, прыселі на сухім узгорку на папаску.

Пад чарку настоенаяй на пахучых зёлках налібоцкай жытнёўкі разъняволена гаманілася, успаміналаея, усьміхалаея.

У пэўны момант адзіная сярод нас – вабная станам, душой і розумам жанчына пацікавілася ці надаралася нам чуць альбо чытаць твор пра міліцэйскага участковага, які некалькі паваенных гадоў адпрацаваў у Шчорсах і пакінуў пасыля сябе прыкметны сълед у людской памяці,

Блазнавата усьміхнуўшыся, тубылец-шчарсун згодна

хітнуў галавой, а мы, прыезджыя, толькі няўцымна пацінулі плечукамі.

І тады ў атачэшніні звонкіх меднастволых хвояў то ўрачыста, то лагодна, то кпліва загучай сакаўны голас неяк няўзнак яшчэ пахарашэлай і памаладзелай кабеты...

Паданьне-быль «Добры Якаў», можна сказаць, напісанае з натуры, на жывым матэрыяле тутэйшага жыцьця. Абмалёваны у ім участковы Ступачэнка заляцеў, ці, дакладней, быў прысланы сюды на працу з Усходняй Украіны. Здавалася б, нонсэнс, ды такая завядзёнка была ўласціва генеральнаі партыйнай лініі колішняга «непарушнага» Саюзу, дзе заўзята пнуліся ўсіх перайначыць на свой капыл, пасыціраць нацыянальныя адметнасьці ва ўсіх, апрача рускага, народаў і пераварыць у супольным савецка-сацыялістычным катле. А заходнебеларусам, як і іншым, прыгучаным у агульны табар напярэдадкі ці адразу пасыля вайны, народам, улада увогуле спрэс не давярала.

Найбольш сюды, як іх зусім нядаўна акупацыйныя польскія ўлады пагардліва-зыневажальна называлі «кressе всходке», на больш-менш ганаровыя кіраўнічыя пасады насыпалі службістай з Ресей і Усходняй Беларусі, найбожьш ляльных і адданых новай уладзе. Вядома, халуі былі, ёсьць і, напэўна, заўсёды нязводна будуць пры любой уладзе. Найперш маю на ўвазе тых, хто страчвае асабістую чалавечую годнасьць, свой адметныя характеристар і становіца паслухмяна-безаблічным вінцікам рэпрэсійнай машыны. Аднак натуры моцныя, не папсутыя, нават у жорсткіх сістэмах, хоць і не напоўніцу, часьцяком змушана прыстасоўваючыся да абставінаў, але ў сваёй спрадвечнай прыроднай існасьці застаюцца самімі сабой, што мы і бачым у вобразе галоўнага героя паданья-былі «Добры Якаў».

На агульным фоне поўнай уніфікаванасьці і зрусіфікаванасьці прыхадняў як з Усходняй Беларусі, так і з Ресей, паміж якімі ўжо істотнай розніцы хават не адчуваляся (іх агулам называлі «васточнікамі») прыкметна вылучаліся украінцы, якія таксама эрэдзь часу траплялі сюды. Яны сваёю нязводнай злучанасьцю з родным, кроўна нацыянальным былі куды раднейшымі і духоўна бліжэйшымі тутэйшаму люду, у якім тады моцна выяўлялася нацыянальная закваска, набытая ў зачятым змаганыні супраць прымусовай паланізацыі і адпаведным чынам узмоцненая ў гады нямецкай акупацыі.

Якаў Ступачэнка — гэта вобраз чалавека з народу, які і ва ўмовах жорсткага сталінскага рэжыму паводзіць сябе на дзяржаўнай пасадзе натуральна і нязмушана, крыху съмешнавата, зусім для таго часу нестандартна. Што ў сваёй шэрый масе ўяўлялі сабой тадышнія ахойнікі парадку, давялося мне, малому хлапчуку, неаднойчы да дрыжыкаў у грудзях адчуць падчас візітаў у роднае Пабрэзье энкавэдистаў на чале з іхнім «фюрэрам» Харашаўцавым. Пры іх зьяўленьні ў вёсцы як перад цяжкай навальнічнай хмарай з бліскавіцай, усё раптоўна драньцвела і замірала. Страх апаноўваў ня толькі людзей, але завалодваў і сабакамі, якія вішчалі, падціналі хвасты і ціснуліся ў дзъверы, да платоў, пад падрубы будынкаў. Варта ж было якому застацца навідавоку і, не давядзі божа, гаўкнуць, як пільны страж парадку адхінаў крысо скуранкі, выцягваў з кабуры наган і тутсама ўчыняў прысуд над варожым савецкай уладзе і яе слайным органам «элементам».

У Ступачэнкі жыве, закладзены маці-прыродай, казацкімі продкамі прыродна-стыхійны народны дух, які ў абставінах сталінскай паваеннай рэчаіснасьці ня маючи іншага выйсця, імпэтна праяўляе сябе ў шчодрых застольях.

Мінуць дзесяцігоддзі, усё на гэтай зямлі перайначыца, і нашчадкі колішній казацкай вольніцы нястрымнай паводкай запалоняць кіеўскі майдан, стануць на працягу некалькіх тыдняў яго паўнапраўнымі ўладарамі, патрабуючы ад уладаў права на годнае чалавече жыцьцё, а ріднай нэньцы-Украіне вольнасьці, гордага існаваньня сярод іншых еўрапейскіх народоў, гарантаванай на ўсе наступныя вякі незалежнасьці .

У нас, беларусаў, дух і характеристар народу выяўляюцца куды больш стрымана,

памяркоўна, але ж, праз стагоддзі патаптаны і згвалчаны чужынцамі, і тут ён ніяк ня хocha бязмоўна сыходзіць у нябыт, паддавацца настырнай русіфікацыі, духоўнаму самазынішчэнню, на што па вядомых і да канца невядомых прычынах наструнена уся, пачынаючы ад высокага чырвонага гмаху на Карла Маркса і спускаючыся да невялікіх сельсавецкіх хацінаў, славутая на уесь свет ня так беларуская, як, ярка ў сваіх памкненінях і справах выяўленая, антыбеларуская па сутнасьці “вертыкаль”. А пад яе ж вымогі паслухмяна падладкоўваюцца ўсе іншыя дзяржавныя структуры, не выключаючы і тых, само прызначэнне якіх у грамадстве патрабуе дбаць, шанаваць і памнажаць усё спрадвеку сваё, самабытна-нацыянальнае, тое, чым кожны асобны народ канкрэтна вылучаецца сярод іншых і праз тое ёсьць непаўторна-самакаштоўным, цікавым другім...

“А хто пісаў паэму гэтую?” – усклікнуў коліс аўтар аднаго з самых вядомых і інтрыгоўных беларускіх твораў XX стагоддзя, задаўшы кlopату нашмат гадоў наперад. Маю на ўвазе, зразумела, “Сказ пра Лысую гару”, сувязь з якім, як і з класічным “Тарасам на Парнасе”, “Добрата Якава” відавочная. Стваральнік нашага падання-былі таксама, ва ўсялякім разе пакуль што, не жадае быць вядомым, напэўна пры гэтым цешачыся, што ягоны твор і без пазначанага аўтарства пайшоў у народ. Бо калі казаць пра нейкую крамольнасьць зъместу былі, чым звычайна і апраўдаеца патрэба таемнасьці, то, скажам шчыра, вялікай небяспекі для любых ўладаў паданьне-быль не ўяўляе... А таму – няхай і ў ясны дзень і ў цемрыве ночы іскрыста зіхаціць прайдзівае і сакавітае, без усялякага прымусу выяўленая народнае беларускіе слова.

Добры Якаў

Паданьне-быль

Здарэньне гэта адбылося
Ў пяцідзесятагоддзя
Пачуць аднойчы давялося,
Але запомніў назаўжды

Прызнацца мала было веры
У той жартуюны апавяд,
І вось нядайна ў нейкай меры
Правёў грунтоўны свой разгляд.

Герой легенды – Ступачэнка –
У міліцэйскім шынляі
Тады напраўду па-маленку
Служыў на шчорсаўскай зямлі.

Вялікі дзяяк, Україна,
Заступнік нашага сяла,
За тое, што такога сына
Да нас у прымы аддала.

Казалі: быў на від суроўы
І да работы не лайдак –
Наогул, добры участковы
Няхай прабачыць, што ня так.

Нібыта звалі яго Якаў,
Жанаты быў і не гуляў;
Нікому ён ня даўся ў знакі,
А наравістых сам цугляў.

Кіпела праца ў паходах,
У пыле, холадзе дарог,
Ня раз драмаў на розных сходах
І толкам выспацца ня мог.

Ішла за ім такая слава:
Паесці, выпіць быў мастак,
Тады стагнала пад ім лава,
Калі пачуе свой “гапак”.

Ня быў ніколі ён служакам,
Турмой нікога не пужаў,
Дый шмат ня піў наш добры Якаў,
Ён толькі рот свой асьвяжай.

Давайце ў брычку сядзем з Яшам
(якраз сабраўся ён туды),
Пабудзем на здарэньні нашым
І самі ўбачым, што й куды.

...Хоць беднавата і жылося
Ў пасъляваенны цяжкі час,
Але заўсёды так вялося:
Былі вясельлі і да нас.

Стараўся кожны, лез са скury,
І каб ня горш, як у людзей –
Такая ўжо бацькоў натура:
Чаго ня зробіш для дзяцей.

Калі сяк-так яшчэ з закускай,
Праблемы можна й абысьці,
То дзе ж набраць гарэлкі рускай,
Дзе гроши гэткія знайсьці?

Вось на вясельлі пры паляках
Адною чаркай па чарзе
Паўскрыняй “вудкі” ўсе піякі
І госьці ўпівалісь ўсе.

І весялілісь зухавата,
Нібыта выпілі па шмат,
А пры саветах – літр на брата
Павінен выпіць кум і сват.

На магазін кішэння тонка,
А разабрацца тут сумей.
Адзіны выхад – самагонка,
Жытнёвы наш “зялёны зымей”.

Сказаць па праўдзе, калі з густам
Яе зрабіць (не на шармак)
То з магазінным гэным “дустам”
Не парайнаць яе ніяк.

Але існуе забарона,
І асабліва ў сяле:
Каб на вясельлях самагону
Ані ні грама на стале.

А хто праверыць? Участковы.
Ламаюць шапку перад ім:
Дазвол дае, і тыя слова –
Як блаславеньне маладым.

...Прыйшоў той дзень, і люд застольны
Чакае знак гаспадара,
Каб даць для “зьмея” выхад вольны.
І вось пачулася з двара:

— Давай, таварыш участковы,
Адразу ў хату да гасьцей...
Ніякіх “не”, каб вы здаровы!
Зайдзем з веранды, так прасьцей.

— Не, не, хазяін, я на службе,
Усім патрэбна сёньня жыць.

Ты ж не падумай, што па дружбе,
Хіба што рот хоць асьвяжыць

З дарогі. Тут во, у бакоўцы,
Каб не мазоліцца ў ваччу,
І каб ня думалі вяскоўцы,
Чаго між імі я тырчу.

І сам жа – шусь у бок каморкі,
Дзе ўесь вясельны запасынік,
Пра што ўжо весыці тут гаворку,
Калі да мяса прэ мясынік.

Графін гарэлкі ўзяўшы ў лапу
І, страсянуўшы на съятло,
Перакуліў нагбом у зяпу,
Каб добра ў горле запякло.

Вось губы трубкаю стуляе,
Відаць, што градус не малы,
І кажа дзядзьку: “Дазваляю,
Нясі гарэлку на сталы!”

Графін паставіўшы той збоку,
На кубел сеў ён да паліц
І ў момант згледзеў пільным вокам
Усю закуску да драбніц.

Была ў тазах тут квашаніна,
Ляжай запечаны баран,
Паміж каўбасамі вяндліна –
Мудрэй за ўсякі рэстаран.

Яшчэ ж пірог, катлеты, куры,
У місках мяса крышані,
Пячэння розныя фігуры
(Насыпаць можна ў кішані).

Не абмінаў грыбоў, салатаў,
Глядзеў на ўсё нібыта кот.
...О, шмат чаго ў сябе апратай
Яго няспоўнены жывот.

Уесь графін стаў дном да гуры,
А той баран – амаль шкілет;
Бяз ног ляжалі цяпер куры,
Ды добра зьменшыўся рулет.

Паўтаза зьеў ён квашаніны,
Не разымінуўся з ім пірог,
Яшчэ крышэнікі вяндліны
Жаваў ступіўшы на парог:

— Ну, вось пад’еў, цяпер з усімі
Прысяду ў хаце я за стол,
А гаспадар перад дзявярыма
Застыў, нібы глынуўшы кол...